

Ks. MAREK TATAR

ONTYCZNE PODSTAWY POKOJU W UJĘCIU PAPIEŻA BENEDYKTA XVI

The ontic basis of peace in point view of pope Benedict XVI

Obecna sytuacja w relacjach narodowych oraz międzynarodowych stawia nas po raz kolejny wobec pytania dotyczącego pokoju. Nawet pobieżna obserwacja historii świata pozwala stwierdzić, że nie było w jego dziejach momentów całkowitej równowagi. Można jedynie mówić o różnorodnym stopniu eskalacji zagrożeń pokojowych. Szczególnie problem ten nabiera znaczenia w pytaniach dotyczących wojny rosyjsko-ukraińskiej, w której wydaje się, że zakwestionowano samą godność człowieka, jak również wynikające z tego faktu wszystkie prawa. Wobec tego pojawia się niezwykle istotny problem dotyczący samej natury pokoju, a także jego rzeczywistego zaistnienia. Nie brakuje również opinii stwierdzających, że zarówno samo pojęcie, jak też rzeczywistość pokoju posiadają charakter głęboko teoretyczny, a wręcz utopijny. Przeciwnie stanowisko, zakorzenione głęboko w motywacjach ontyczno-antropologicznych oraz religijnych, pozwala stwierdzić, że pokój jest możliwy, co więcej – jest powołaniem zarówno człowieka jako jednostki, jak i wspólnoty ludzkiej.

Analiza ontycznych podstaw pokoju domaga się zatem sprecyzowania, czym w swojej istocie jest pokój i jaka jest jego wewnętrzna oraz zewnętrzna natura. Kolejnym krokiem jest wykazanie jego podstaw, wynikających z ontycznej struktury człowieka jako indywiduum, a także jego natury społecznej. Aby nie poprzestać wyłącznie na teoretycznej analizie, konieczne jest zatem wskazanie realizmu dążeń pokojowych w różnorodności przestrzeni życiowych współczesnego człowieka. Bez wątplenia znakomitym źródłem dla analizy

tego problemu, który zdecydowanie wykracza poza obszar teologii, jest dorobek papieża Benedykta XVI. Jego nauczanie wychodzące z teologicznych podstaw znajduje swoje odzwierciedlenie w naukach społecznych, socjologii, psychologii, antropologii, ekonomii, a także naukach politycznych. Przede wszystkim chodzi o wykazanie, że pokój nie jest „produktem” systemów społecznych, religijnych czy też politycznych, ale wynika z ludzkiej natury. Jest on zatem zarówno podstawą życia człowieka, jak również owocem jego dojrzałości duchowej, intelektualnej, osobowościowej oraz wspólnotowej.

1. Istota oraz natura pokoju

C.M. Kelleher oraz R.A. Epstein, nawiązując do zakończenia okresu „zimnej wojny” (1947–1991), której towarzyszył wyścig zbrojeń, rywalizacja gospodarczo-ekonomiczna, a także polityczna, stwierdzają, że są to zmiany posiadające charakter globalny. One wpływają na charakter rozumienia pokoju i bezpieczeństwa¹. Niemniej jednak ciągle pozostają bardzo poważne rozbieżności w rozumieniu, a także definiowaniu pokoju. Ta rozpiętość istnieje pomiędzy sensem pozytywnym oraz negatywnym. W tym sensie J. Galtung, założyciel studiów nad pokojem, stwierdza, że rozpoznajemy go po jego braku. Odwołuje się on do prawa i porządku w człowieku tzw. „starej idei” i próbuje wykazać jej nieaktualność ze względu na możliwość wprowadzenia takiego stanu przemocą. Obok wspomnianej próby istnieje rozumienie pokoju w sposób negatywny, tj. opierający się na braku przemocy. Autor proponuje także trzecią koncepcję, określając ją następująco: „there is a third concept of peace which is less clearly defined. This is peace as a synonym for all other good things in the world community, particularly cooperation and integration between human groups, with less emphasis on the absence of violence”². Kładzie zatem nacisk na

¹ Por. C.M. Kelleher, R.A. Epstein, *The Challenge of Peace and Stability in the New International Order*, w: *Peacemaking. Moral and Policy Challenges for a New World*, (ed.) G.F. Power, D. Christiansen, R.T. Hennemeyer, Washington 1994, s. 239–240.

² J. Galtung, *Theories of peace. A Synthetic Approach to Peace Thinking*, Oslo 1967, s. 12–17. „Istnieje trzecia koncepcja pokoju, która jest mniej jasno zdefiniowana. Jest

promowanie dobra. Nakreślając aspekty historyczne, wyodrębnia drogi kształtowania się tego sposobu rozumienia³. Tę jednostronność w definiowaniu pokoju zaznacza J. Kondziela. Analizując myśl K. Kaisera oraz J. Galtunga, zauważa, że bardzo często mamy do czynienia z podkreśleniem jedynie pewnego czynnika i aspektu pokoju. Jest to zatem błąd uogólnienia i skoncentrowania współczesnych badaczy na eksponowaniu warunków bezprzemocowej koegzystencji ludzkości⁴. Na gruncie etyki jest on definiowany następująco: „Pokój oznacza stan współżycia między państwami oparty na wzajemnym uznaniu ustalonego stanu posiadania oraz możliwości współdziałania w sferze życia społecznego i prywatnego”⁵. Należy podkreślić, że definicja ta praktycznie wskazuje na „pakt o nieagresji” respektujący *status quo*, wynikający z naturalistycznego pojmowania porządku.

Jak twierdzi J.A. Dwyer, podejmując próbę zdefiniowania pokoju, mamy do czynienia z wartością wieloaspektową oraz wielowymiarową⁶. Jednakże punktem wyjścia dla analiz teologicznych musi być samo pojęcie, ponieważ istnieje bardzo poważna różnica pomiędzy hebrajskim *šalôm* (שלום), greckim *eirēnē* (εἰρήνη) a łacińskim *pax* – związanym z cesarstwem rzymskim⁷. W tym kontekście W.M. Swartley zauważa, że hebrajskie słowo jest charakterem życia ludzi pomiędzy sobą, opartym na przymierzu z Bogiem⁸. Znaczenie greckiego słowa odzwierciedla pokój o charakterze

to pokój jako synonim wszystkich innych dobrych rzeczy we wspólnocie światowej, zwłaszcza współpracy i integracji między grupami ludzkimi, z mniejszym naciskiem na brak przemocy”.

³ Por. tamże, s. 8–11.

⁴ J. Kondziela, *Badania nad pokojem. Teoria i jej zastosowanie*, Warszawa 1974, s. 47; M. Tatar, *Duchowość pokoju w teologii Kardynała Basila Hume'a*, Warszawa 2013, s. 25–26.

⁵ T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2, Kraków 1982, s. 359.

⁶ Por. J.A. Dwyer, *Peace*, w: *The New Dictionary of Theology*, (ed.) J.A. Komonchak, M. Collins, D.A. Lane, Dublin 1987, s. 748.

⁷ Por. J. Homerski, *Idea pokoju w Starym Testamencie*, w: *Teologia pokoju*, red. S.C. Napiórkowski, Niepokalanów 1988, s. 13–16.

⁸ Por. W.M. Swartley, *Covenant of peace*, Cambridge 2006, s. 27–30.

społeczno-politycznym⁹. Inny sens nadaje mu Filon z Aleksandrii, który łączy je z pokojem duszy lub walką z pokusami oraz pożądaniami¹⁰.

Do tej terminologii nawiązuje w swoim nauczaniu papież Benedykt XVI. Bez wątpienia jego analiza dotycząca pokoju, jako papieża – głowy Kościoła katolickiego, posiada swoje gęłbokie korzenie w teologii uprawianej przez niego jeszcze jako kard. J. Ratzingera¹¹. Sięgając biblijnych podstaw terminologicznych, stwierdza on, że nie można rozumieć pokoju jako „spokojnego życia” czy też „ograniczenia się jedynie do braku wojny”¹². Jak twierdzi: „zgodnie z jego hebrajską etymologią, [pokój] oznacza: być spełnionym, nienaruszonym, doprowadzić coś do końca, żeby odzyskać integralność. Jest to stan człowieka, który żyje w harmonii z Bogiem, z samym sobą, z bliźnim i z przyrodą”¹³. Jak zatem można zauważyć, terminologia biblijna podkreśla przede wszystkim charakter relacji posiadających potrójny wymiar, tj. z Bogiem, wobec samego siebie, a także w odniesieniu do otaczającego świata. Jak zaznacza w swoim dokumencie, ten stan

⁹ Por. tamże, s. 35–40.

¹⁰ Por. E. Szewc, *Pokój Chrystusa*, w: *Teologia pokoju*, red. S.C. Napiórkowski, dz. cyt., s. 25.

¹¹ Por. G. Bachanek, *Rozumienie pokoju i dróg jego urzeczywistniania w myśli Josepha Ratzingera*, „*Studia Pelplińskie*” 2017, s. 27–39. Autor przede wszystkim koncentruje się na zagadnieniach wojny, przemocy, terroryzmu, ekologizmu oraz możliwości wprowadzenia pokoju opartego na relacji z Bogiem. Nie podejmuje zasadniczo samego sposobu definiowania pokoju przez J. Ratzingera. O wiele bardziej sposób rozumienia pokoju wynika z publikacji A. Pogody-Kołodziejak, jednakże warto w studium tego opracowania wprowadzić pewien porządek, ponieważ samo definiowanie pokoju zostało uwzględnione w końcowej części. Warto w tym kontekście zauważyć, że właściwe określenie i zdefiniowanie jest punktem wyjścia. Por. A. Pogoda-Kołodziejak, *Rola Kościoła w europejskim kryzysie pokoju według Josepha Ratzingera*, „*Collectanea Theologica*” 88 (2018) nr 2, s. 81–92.

¹² Benedykt XVI, *Adhortacja Ecclesia in Medio Oriente* (dalej MO), Liban–Bejrut 2012, 9.

¹³ Tamże.

jest przede wszystkim głęboko duchowy, a następnie posiada swoje odzwierciedlenie w rzeczywistości zewnętrznej¹⁴.

Papież Benedykt XVI w swojej próbie definicji pokoju podkreśla podwójną podstawę, tj. biblijną oraz ontyczno-antropologiczną. Sięgając do podstaw biblijnych, akcentuje przede wszystkim jego identyfikację z Jezusem Chrystusem – na co wskazuje św. Paweł: *Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν* („On bowiem jest naszym pokojem”, por. Ef 2, 14) – oraz odnoszące się do Chrystusa pełne pojednanie: *ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ* („aby wszystko na nowo zjednoczyć w Chrystusie”, Ef 1 10; por. 2 Kor 5, 18–20)¹⁵. Jak zauważa Benedykt XVI, właściwe zdefiniowanie pokoju i określenie jego natury, posiadające podstawy biblijne, domaga się uwzględnienia prawdy, posiadającej organiczne powiązanie z miłością¹⁶, sprawiedliwością¹⁷

¹⁴ Por. tamże.

¹⁵ Por. Benedykt XVI, Adhortacja *Verbum Domini* (dalej VD), Watykan 2010, 102; Adhortacja *Africae munus* (dalej AM), Quidag–Benin 2011, 19–21. „To Chrystus odnowił ludzkość w miłości Ojca. Tak więc pojednanie ma swe źródło w owej miłości; rodzi się ono z inicjatywy Ojca, by na nowo nawiązać relację z ludzkością, zerwaną przez grzech człowieka (...). Tak więc doświadczenie pojednania ustanawia komunie na dwóch poziomach: komunie między Bogiem a ludźmi, a ponieważ doświadczenie pojednania czyni nas także (nas, pojednaną ludzkość) «ambasadorami pojednania», przywraca także komunie między ludźmi”.

¹⁶ Por. Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (dalej CV), Watykan 2009, 1. „Miłość – «*caritas*» – to nadzwyczajna siła, która każe osobom odważnie i ofiarnie angażować się w dziedzinie sprawiedliwości i pokoju. To siła, która pochodzi od Boga – odwiecznej Miłości i absolutnej Prawdy”.

¹⁷ Por. AM, 26. „Chrystus nie proponuje rewolucji społecznej czy politycznej, ale rewolucję miłości, dokonaną w całkowitym darze z siebie przez swoją śmierć na krzyżu i swoje zmartwychwstanie. Na tej rewolucji miłości opierają się «Błogosławieństwa» (por. Mt 5, 3–10). Stanowią one nową perspektywę sprawiedliwości, zapoczątkowaną w tajemnicy paschalnej, dzięki której możemy stać się sprawiedliwymi i budować lepszy świat. Sprawiedliwość Boga, jaką ukazują nam «Błogosławieństwa», podnosi pokornych, a uniaża tych, którzy się wywyższają. Prawdą jest, że realizuje się ona w pełni w Królestwie Bożym, które nadejdzie u kresu czasów. Jednakże sprawiedliwość Boża objawia się już tu i teraz, tam, gdzie ubodzy są pocieszeni i dopuszczeni do uczty życia”.

oraz wolności¹⁸. Jednakże analiza nauczania papieża pozwala stwierdzić, że kluczowe znaczenie dla pokoju posiada relacja prawdy do miłości i sprawiedliwości. W Orędziu na Światowy Dzień Pokoju 2006 roku stwierdza bardzo wyraźnie: „«Pokój w prawdzie» wyraża przekonanie, że gdy człowiek pozwala, by oświecił go blask prawdy, niejako naturalnie wchodzi na drogę pokoju»¹⁹. Odwołując się do soborowego nauczania Kościoła zawartego w *Gaudium et spes*, stawia bardzo istotne, z punktu widzenia definiowania, pytanie dotyczące „prawdziwego pokoju”. Jednocześnie zastrzega, że nie można zawęzić właściwego jego rozumienia do braku konfliktów zbrojnych, ale musi on być ujmowany jako „owoc «porządku zaszczerpionego społeczeństwu ludzkiemu przez Boskiego Założyciela»”²⁰. Z tego względu, opierając się na twierdzeniu św. Augustyna, iż jest to *tranquillitas ordinis*, stwierdza, że u jego podstaw znajduje się kreacyjny ład i harmonia²¹. Obok tego argumentu papież podkreśla uosobioną w Jezusie Chrystusie Prawdę i zaznacza, że pokój posiada charakter chrystocentryczny, a tym samym uosobiony²². Dla pełnego i właściwego zdefiniowania pokoju i określenia jego natury konieczne jest według Benedykta XVI uwzględnienie, że obok Prawdy, którą jest Bóg, musi być właściwie rozeznana prawda o człowieku. Ta zasadnicza relacja jest fundamentem rozumienia pozostałych wartości kluczowych dla pokoju: sprawiedliwości²³, wolności, solidarności²⁴.

¹⁸ CV 55; Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007 *Osoba ludzka sercem pokoju*, Watykan 8.12.2006, 4.

¹⁹ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006 *Pokój w prawdzie*, Watykan 8.12.2005, 3.

²⁰ Tamże, 3.

²¹ Por. tamże, 4.

²² Por. tamże, 7.

²³ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012 *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju*, Watykan 8.12.2011, 5.

²⁴ Por. tamże, 15. „Aby pokój był prawdziwy i trwały, musi być budowany na skale prawdy o Bogu i prawdy o człowieku. Tylko ta prawda może uwrażliwić dusze na sprawiedliwość, otworzyć je na solidarność, zachęcić wszystkich do działania na

Na tej drodze spotkania Boga, który jest Prawdą, i w tym świetle prawdy o człowieku, odsłania się charakter pokoju jako daru, a jednocześnie zadania²⁵. Oznacza to, że w naturze pokoju, będącego darem otrzymanym przez człowieka, zawiera się potencjalność i dynamizm. Jak stwierdza papież, to z jednej strony cecha działania Boga, który powołał świat do istnienia w harmonii i porządku, a z drugiej strony współdziałania z Nim człowieka powodują dynamizm jego rozwoju. Na tej drodze, jak wynika z analizy nauczania Benedykta XVI, dokonują się wybory dobra przez człowieka, bazujące na jego wolności, jak również szacunku dla wolności innych²⁶. W ten sposób papież dochodzi do następującego rozumienia i definiowania pokoju: „Pokój jest darem Boga i zarazem projektem do wykonania, który nigdy nie jest w pełni zrealizowany. Społeczeństwo pojednane z Bogiem jest bliższe pokoiu, który nie jest po prostu brakiem wojny, nie jest wyłącznie owocem dominacji zbrojnej czy ekonomicznej, ani też podstępnych zabiegów albo zręcznych manipulacji. Pokój jest natomiast rezultatem procesu oczyszczenia i uszlachetnienia kulturalnego, moralnego i duchowego każdego człowieka i narodu, w którym godność człowieka jest w pełni szanowana”²⁷. Bez wątpienia ta próba jest odzwierciedleniem definicji zawartej w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*²⁸.

Papież zaznacza jednak, że właściwe rozumienie wolności musi uwzględniać odpowiedzialność. Dlatego należy stwierdzić, że pokój

rzecz ludzkości prawdziwie wolnej i solidarnej. Tak, tylko prawda o Bogu i o człowieku jest fundamentem autentycznego pokoju”.

²⁵ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 3.

²⁶ Por. tamże, 4; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2001 *Wolność religijna droga do pokoju pokoju*, Watykan 8.12.2010, 5.

²⁷ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 15; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 3.

²⁸ Por. KKK 2304. „Pokój nie polega jedynie na braku wojny i nie ogranicza się do zapewnienia równowagi sił. Nie da się osiągnąć pokoju na ziemi bez obrony dóbr osoby ludzkiej, swobodnej wymiany myśli między ludźmi, poszanowania godności osób i narodów, wytrwałego dążenia do braterstwa. Jest on «spokojem porządku». Jest dziełem sprawiedliwości i owocem miłości”.

w swojej naturze ją zawiera, a jednocześnie też wyraża²⁹. J. Ratzinger jeszcze jako kardynał bardzo wyraźnie podkreśla kluczowe znaczenie wolności w relacjach międzyludzkich. Odchodzi jednak od jej rozumienia w kategoriach „granica mojej wolności jest granicą twojej”. To według niego nieewangeliczne i niechrześcijańskie oraz zamykające się w prawnym legalizmie. W zasadzie mamy wówczas do czynienia z „paktem o nieagresji” czy też bardzo płytką tolerancją. Postuluje zatem, iż właściwa jest „wolność dzielona”. Rozumie przez to przenikanie się i obcowanie wzajemne wolności³⁰. Ona niesie ze sobą miłą postawę poświęcenia ze względu na drugiego. To odsłania ludzki autodeterminizm oparty na agapetycznej miłości oddania i ofiary.

Według Benedykta XVI w sposób organiczny w naturę pokoju wpisana jest sprawiedliwość. Jest ona wielowymiarowa i dotyczy poszczególnych aspektów życia ludzkiego. Zauważa, że nie wynika ona z pewnej ludzkiej konwencji i nie opiera się jedynie na prawie pozytywnym, ale na tożsamości człowieka i jego godności. Jak podkreśla, konieczne jest integralne postrzeganie człowieka i w ten sposób ochrona przed umowną koncepcją sprawiedliwości³¹. Znajduje ona swoje odzwierciedlenie w postrzeganiu niesprawiedliwości, konfliktów, zaborczości człowieka, ubóstwa, redukcjonistycznych zapędów poznania i budowania cywilizacji³². W sposób szczególny problem ten znajdzie odzwierciedlenie w dalszej części opracowania dotyczącego samego człowieka i jego statusu ontycznego, posiadającego wpływ na rozumienie podstaw pokoju.

Syntetyzując bardzo rozległe i bogate w treść nauczanie Benedykta XVI na temat definicji pokoju, należy stwierdzić, że odzwierciedla ono i poszerza fundamentalne określenie papieża Jana XXIII

²⁹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, Watykan 8.12.2007, 7.

³⁰ Por. J. Ratzinger, *Bóg wiary i Bóg filozofów*, *Opera omnia*, t. 3/1, tłum. J. Marecki, red. K. Góźdź, M. Górecka, Lublin 2021, s. 439.

³¹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 4.

³² Por. AM 24–27.

zawarte w encyklice *Pacem in terris*³³ oraz bazuje na dziedzictwie myśli i postawie św. Jana Pawła II³⁴. Można powiedzieć, że jest pewnego rodzaju syntezą zarówno nauczania Kościoła katolickiego, jak również papieży. Posiada charakter nieco opisowy, a jednocześnie w całej prostocie zawiera istotę: „Pokój obejmuje całą osobę ludzką i zakłada zaangażowanie całego człowieka. Jest to pokój z Bogiem przez życie zgodnie z Jego wolą. Jest to wewnętrzny pokój z samym sobą i pokój zewnętrzny z bliźnim i z całym stworzeniem. (...) Pokój jest ładem ożywianym i dopełnianym przez miłość, która każe odczuwać potrzeby innych jak swoje własne, dzielić się z nimi swoimi dobrami i starać się o to, aby coraz bardziej rozszerzała się w świecie komunია wartości duchowych. Jest to ład realizowany w wolności, w sposób odpowiadający godności osób, które z racji swej rozumnej natury biorą odpowiedzialność za swe czyny”³⁵.

2. Pokojowa natura człowieka

Św. Tomasz z Akwinu, niewątpliwy autorytet, opierając się na św. Augustynie, a także nauczaniu Dionizego, twierdzi, że pokój

³³ Por. Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris* (dalej PT), Watykan 1963, 86–129. Jan XXIII wyznacza zasadnicze filary pokoju, do których należą prawda, sprawiedliwość, miłość oraz wolność.

³⁴ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, Watykan 1979, 17; Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, Watykan 1987, 23–25; Orędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju 1981 r. *Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. IV, Kraków 2007, s. 686–687; Orędzie na XV Światowy Dzień Pokoju 1983 r. *Dialog na rzecz pokoju wyzwaniem dla naszych czasów*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 705; Orędzie na XXII Światowy Dzień Pokoju 1989 r. *Poszanowanie mniejszości warunkiem pokoju*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 754; Orędzie na XXXI Światowy Dzień Pokoju 1998 r. *Sprawiedliwość każdego człowieka źródłem pokoju dla wszystkich*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 800; Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Pokoju 2003 r. *Encyklika «Pacem in terris» nieustannie zobowiązuje*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 841; Orędzie na XXXVII Światowy Dzień Pokoju 2004 r. *Zawsze aktualne zadanie: wychowywać do pokoju*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 852–853.

³⁵ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013 „*Błogosławieni pokój czyniący*”, Watykan 8.12.2012, 3.

w doświadczeniu człowieka to „zgodność serc” (*con-cordia*)³⁶, czyli wewnętrzna harmonia oraz ład, co wpływa na całość natury ludzkiej³⁷.

W analizie problemu pokoju, jak zaznacza w swojej encyklice papież Jan XXIII, punktem wyjścia jest osoba ludzka: „Ale Stwórca świata odcisnął piętno na wewnętrznej istocie człowieka porządkiem objawionym człowiekowi przez jego sumienie; a jego sumienie nalega na jego zachowanie. (...) Wszystkie stworzenia odzwierciedlają nieskończoną mądrość Boga. Odzwierciedla to tym wyraźniej, im wyżej stoi na skali doskonałości”³⁸. Jak wnika z przytoczonych słów, pokój jest darem związanym z naturą człowieka, który człowiek otrzymuje niezależnie od niego, a zatem nie jest jego dysponentem. Jednocześnie oznacza to, że ten dar winien być rozwijany. Z tego względu dyskusja nad nim nie może ograniczać się jedynie do obszarów religii, mimo że zajmuje ona w niej kluczowe miejsce. Sięgnięcie do ontyczności człowieka poszerza audytorium o tych, którzy nie identyfikują się z żadną religijnością, a jednocześnie w ich człowieczeństwie zakorzenione jest głęboko pragnienie pokoju. Należy zaznaczyć, że sposób rozumienia i budowania pokoju będzie zależał od aksjologii, którą człowiek przyjmuje, przez co staje się ona pewnym pryncypium jego życia³⁹. T. Merton wskazuje na ten fakt w sposób jednoznaczny: „Faktem jest jednak, że nie możemy stanąć w obliczu tej kwestii moralnej jako ludzie wolni i rozumni, dopóki nie będziemy gotowi przyjąć, że

³⁶ Por. STh. q. 29, a. 1, 1.

³⁷ Por. tamże, q. 29, a. 2, ad 1. „Jedność osiągnana pokojem dotyczy nie tylko dążeń umysłowych czy rozumowych lub zmysłowych, które uzgadnia, lecz również dążeń (pożądań) naturalnych. Dlatego Dionizy twierdzi, że «pokój jest sprawcą zgodności i harmonii z naturą»; zgodność oznacza tu jedność pożądań wynikających z poznania, a harmonia z naturą oznacza jedność pożądań naturalnych”.

³⁸ PT 4; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 7. „Trzeba odrzucić fałszywy pokój, jaki obiecują bożki tego świata, i związane z nim niebezpieczeństwa, ów fałszywy pokój, który powoduje coraz większe zubożenie sumień, prowadzi do zamknięcia się w sobie, do osłabienia życia, przeżywanego w obojętności”.

³⁹ Por. S. Kowalczyk, *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 1990, s. 147–160.

nasza wolność i rozumność mają znaczenie”⁴⁰. Studium historyczne nad charakterem pokoju i poszczególnymi koncepcjami bardzo wyraźnie zaznacza, że w centrum znajduje się osoba ludzka⁴¹. W tym kontekście warto przywołać T. de Chardina, który wprost stwierdza, że rezygnacja z realizmu idei pokoju sprzeciwia się naturze człowieka. Podkreślając jego powszechność, zauważa, że jest to konsekwencja rozwoju człowieka, szczególnie jego świadomości. Cała „ekonomia natury” dąży do harmonijno-pokojowego zjednoczenia. Odnosząc się do źródła pokoju, stwierdza: „ludzkość nie tylko ma możliwość utrzymania pokoju, lecz nawet – ze względu na swoją strukturę – musi kiedyś siłą rzeczy wejść w stan pokoju”⁴². Jezuita paleoantropolog zaznacza rolę wymiaru biologicznego w tym procesie: „prawdziwy pokój, jedyny pokój możliwy z biologicznego punktu widzenia – to nie tyle zaprzestanie wojen czy ich przeciwieństwo, ile raczej ich

⁴⁰ T. Merton, *Pokój w erze postchrześcijańskiej*, tłum. E. Kopocz, Kraków 2006, s. 79.

⁴¹ Por. T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej*, dz. cyt., s. 355–358. W zaprezentowanej panoramie poglądów na temat pokoju możemy zauważyć, że był to problem dla filozofii starożytnej, której przedstawicielami w tej kwestii są stoicy. Cynceron twierdził, że rozstrzyganie sporów przy użyciu siły jest charakterystyczne dla świata zwierzęcego. Okres średniowiecza charakteryzuje skupienie uwagi na zagadnieniu „wojny sprawiedliwej” i koncentracja na działaniu Kościoła. Z tego okresu znane jest prawo *treuga Dei* (Boży rozejm). Czas Odrodzenia charakteryzują tendencje pacyfistyczne, szczególnie na terenie Europy, oparte na instytucji rozjemstwa. W XVIII w. na pokreślenie zasługuje ujęcie I. Kanta, a na terenie Polski wyróżniali się: S. Leszczyński, S. Staszic, K. Skrzetuski. II połowa XIX w. to wpływ na kształtowanie myślenia K. Marksa i F. Engelsa, wskazujących na idee społeczeństwa bezklasowego. Opracowania problemu pokoju podkreślają wpływ T. de Chardina, nakreślającego dialektykę kosmosu dążącego do Jedni. Na podkreślenie zasługuje dorobek papieża Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI. Nie bez znaczenia dla współczesnych koncepcji pokojowych posiada wypracowanie trzech grup teorii: empirycznych, normatywnych i prakseologicznych. Istotny wpływ posiada ukonstytuowanie się instytucji takich, jak: Liga Narodów, a następnie Organizacja Narodów Zjednoczonych, Trybunał Międzynarodowy w Hadze, FAO, UNESCO, a także ruchów, np. Non violence.

⁴² T. de Chardin, *Człowiek*, t. 1, tłum. M. Tazbir, Warszawa 1984, s. 232.

naturalna sublimacja”⁴³. Taki sposób postrzegania i rozumienia wynika z jego wizji świata w stosunku do Chrystusa Omega, która jest źródłem, a jednocześnie skupia w sobie wielość⁴⁴.

W ten ciąg analiz teologiczno-filozoficznych dotyczących ontyczno-antropologicznych podstaw pokoju wpisuje się nauczanie papieża Benedykta XVI. Na podkreślenie zasługują jego słowa, które jednoznacznie wskazują, że tenże ontyczny wymiar człowieka ukierunkowany jest na budowanie pokoju: „A jednak wiele dzieł pokoju, w które bogaty jest świat, świadczy o wrodzonym powołaniu ludzkości do pokoju. Pragnienie pokoju jest istotnym dążeniem każdej osoby i łączy się ono w pewien sposób z pragnieniem pełnego, szczęśliwego i dobrze zrealizowanego życia. Innymi słowy, pragnienie pokoju odpowiada podstawowej zasadzie moralnej, czyli obowiązкови-prawu do rozwoju integralnego, społecznego, wspólnotowego, co należy do Bożego planu w odniesieniu do człowieka. Człowiek jest stworzony do pokoju, który jest darem Boga”⁴⁵.

W powyższych słowach stawia zatem papież bardzo jasną tezę, iż u podstaw znajduje się prawo naturalne zawierające podstawowe prawa człowieka⁴⁶. Stanowi ono fundament pokojowego dialogu nie tylko w przestrzeni międzyreligijnej i międzywyznaniowej, ale pozwala znaleźć płaszczyznę porozumienia także z osobami areligijnymi oraz niewierzącymi⁴⁷.

⁴³ Tamże, s. 234.

⁴⁴ Por. tamże, s. 124–127.

⁴⁵ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 1.

⁴⁶ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 12. „Prawdziwy i stabilny pokój zakłada poszanowanie praw człowieka. Jeśli zaś fundamentem tych praw jest «słaba» koncepcja osoby, czyż nie osłabi to ich również? Widać tu wyraźnie, jak głęboko niewystarczająca jest relatywistyczna koncepcja osoby, kiedy ma ona uzasadnić jej prawa i ich bronić”; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 1.

⁴⁷ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 3.

Analizując bardzo bogatą spuściznę Benedykta XVI, stwierdzamy, że fundamentem jego nauczania jest prawda w ścisłym powiązaniu z miłością. Opierając się na teologii św. Augustyna, wskazuje, że pokój jest to „rezultat porządku, który w miłości zaplanował i chciał Bóg, pokój ma w sobie wewnętrzną i niepokonaną prawdę”⁴⁸. To właśnie Prawda, którą jest Bóg, odsłania prawdę o człowieku. Benedykt XVI stwierdza: „Tak, tylko prawda o Bogu i o człowieku jest fundamentem autentycznego pokoju”⁴⁹. Dążenie do niej jest funkcją ludzkiego rozumu, ale pozostaje w organicznym powiązaniu z umiłowaniem jej jako dobra. Dobro zaś jest przedmiotem ludzkiej sfery woliwnej. Pragnienie pokoju nie jest zatem wynikiem racjonalności człowieka, ale wynika z ontycznego dążenia do osiągnięcia dobra. To połączenie, zakorzenione w naturze ludzkiej, wyraża pragnienie doświadczenia pełni, czyli czystej miłości agapetycznej zawierającej ideał prawdy⁵⁰. Jest to fundamentalny element komuniotwórczy, a tym samym odsłaniający najgłębsze podłoże wspólnotowości⁵¹. Papież właśnie w prawdzie widzi naturalne, a także oczywiste podłoże pokoju. Stwierdza jednoznacznie: „gdy człowiek pozwala, by oświecił go blask prawdy, niejako naturalnie wchodzi na drogę pokoju”⁵². Oznacza to, że nie można dążenia do pokoju zawęzić do kwestii konfesyjnych, partykularnych i politycznych. Bez wątpienia, jak wynika z nauczania papieża, odwrotnością tych dążeń, a zatem postaw i działań antypokojowych, są podział, kłamstwo, manipulacyjne posługiwanie się prawdą oraz szczególne jej zakwestionowanie, którym jest dyktatura relatywizmu⁵³.

⁴⁸ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 3.

⁴⁹ Tamże, 15.

⁵⁰ Por. AM 25.

⁵¹ Por. CV 7; 79. Benedykt XVI, Encyklika *Lumen fidei* (dalej LF), Watykan 2013, 2.

⁵² Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 2.

⁵³ Por. tamże, 5. „Wystarczy pomyśleć, do czego doszło w minionym wieku, gdy obłąkańcze systemy ideologiczne i polityczne tworzyły pozór prawdy w sposób programowy i doprowadziły do wyzysku i zagłady wielkiej liczby mężczyzn i kobiet,

Analiza nauczania na temat pokoju odwołująca się do prawdy o Bogu, który w Jezusie Chrystusie jest samym Pokojem (por. Ef 2, 14), stawia nas wobec pytania o człowieka. Jak zostało wspomniane, papież podkreśla, że jest on powołany do istnienia w harmonii jego własnej natury, a także w harmonii z otaczającym światem⁵⁴. Fakt ten zaznaczają słowa: „Jestem bowiem przekonany, że gdy szanuje się osobę, umacnia się pokój, a wprowadzając pokój, tworzy się perspektywy dla autentycznego, integralnego humanizmu”⁵⁵. Fakt *creatio*, czyli pochodzenia człowieka z inicjatywy Boga, wskazuje na godność człowieka, a także na zasadniczą różnicę wynikającą z tego powodu w relacji do pozostałych stworzeń. Jak wynika z Orędzia na Światowy Dzień Pokoju 2007 roku, możemy wskazać elementy odgrywające kluczową rolę w określeniu tejże godności. Należą do nich: a) zdolność poznawania siebie; b) panowanie nad sobą; c) samoudzielanie jako zdolność dawania siebie w sposób wolny; d) budowanie wspólnoty

eksterminując wręcz całe rodziny i wspólnoty. Czy po takich doświadczeniach można nie żywić niepokoju wobec kłamstw naszej epoki, na których tle zarysowują się groźne obrazy śmierci w wielu regionach świata? Autentyczne poszukiwanie pokoju powinno rodzić się ze świadomości, że problem prawdy i kłamstwa dotyczy każdego człowieka i ma decydujące znaczenie dla pokojowej przyszłości naszej planety”. „Dziś prawda pokoju w dramatyczny sposób wciąż jest zagrożona i negocjowana przez terroryzm, który przez groźby i kryminalne akty potrafi utrzymywać świat w stanie lęku i niepewności”, tamże, 9; „Jeśli dobrze się przyjrzeć, nihilizm i fundamentalizm w błędny sposób odnoszą się do prawdy: nihilisci zaprzeczają istnieniu jakiegokolwiek prawdy, fundamentalisci roszczą sobie prawo narzucania jej siłą”, tamże 10; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 3; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 2.

⁵⁴ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 11. „Stało się tak również wskutek obojętności na to, co stanowi prawdziwą naturę człowieka. Wielu współczesnych zaprzecza bowiem istnieniu specyficznej natury ludzkiej, co sprawia, że stają się możliwe najbardziej ekstrawaganckie interpretacje elementów konstytutywnych istnienia ludzkiego bytu. Również w tej kwestii potrzebna jest jasność: «słaba» wizja osoby, która dopuszcza każdą ekscentryczną koncepcję, jedynie na pozór sprzyja pokojowi”.

⁵⁵ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 1, 5.

z innymi; e) zdolność przymierza ze Stwórcą⁵⁶. Papież w takiej kolejności umieszcza poszczególne elementy, ale z punktu widzenia hierarchii prawdy, dobra i miłości należałoby właśnie zdolność do przymierza ze Stwórcą umieścić na pierwszym miejscu.

Prawda dotycząca pochodzenia człowieka i jego natury posiada odźwięk w jego świadomości, a także samoświadomości. Jak stwierdza Benedykt XVI, sprawia to, że wszelkie człowieczeństwo odkrywane jest jako niezbywalny dar, który domaga się szacunku na każdym etapie jego rozwoju i w każdym stanie jego istnienia. To stwierdzenie współbrzmi z nauczaniem K. Wojtyły zawartym w dziele *Osoba i czyn*⁵⁷. Drugim wektorem jego życia jest świadomość zadania. Życie człowieka w całym jego kontekście religijnym, kulturowym, gospodarczym czy też politycznym ma swoje ukierunkowanie. W tym sensie prawda dotycząca pokoju, którą postuluje papież, staje się oczywista, gdyż „pokój jest zarazem darem i zadaniem”, a ta „transcendentna gramatyka” znajduje swoje miejsce w sumieniu człowieka⁵⁸. Również w tym względzie dostrzega się pełną zgodność z nauczaniem K. Wojtyły, mówiącego o świadomości odsłaniającej się w czynie⁵⁹.

Bardzo istotną rolę w analizie natury człowieka, w której zakorzeniona została idea pokoju, odgrywa zasadnicza wartość, którą jest sprawiedliwość, pochodząca z prawdy⁶⁰. Benedykt XVI wskazuje, że

⁵⁶ Por. tamże, 2.

⁵⁷ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Lublin 1994, s. 81.

⁵⁸ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 3.

⁵⁹ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, dz. cyt., s. 77. Autor dokonał bardzo zasadniczego podziału w tym względzie, wyróżniając „świadome działanie” oraz „świadomość działania”.

⁶⁰ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 6; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt. 3. Papież, powołując się na św. Augustyna, który podkreśla, że w naturze człowieka znajduje się ukierunkowanie na prawdę, stwierdza (*Quid enim fortius desiderat anima quam veritatem?*): „Człowiek jest istotą, mającą w swym sercu pragnienie nieskończoności, pragnienie prawdy – nie częściowej, ale zdolnej wyjaśnić sens życia – bowiem został stworzony na obraz

właśnie ona charakteryzuje takie postaci biblijne jak Samuel i Dawid. Sprawiedliwość w powiązaniu z wiarą objawiającą prawdę prowadzi do budowania pokoju⁶¹. Ta relacja, jak stwierdza papież, sprawia, że pokój nie jest jedynie rezultatem konwencji ludzkiej, zabiegów o charakterze polityczno-społecznym. Jednocześnie zaznacza, że właściwe rozumienie sprawiedliwości domaga się odwołania do tożsamości człowieka. Integralny sposób postrzegania życia ludzkiego stanowi antidotum wobec antropocentryzmu, w którym przyznanie centralnego miejsca człowiekowi prowadzi do ignorancji Stwórcy⁶². Właściwe poznanie oraz uznanie prawdy odrzuca relatywizm negujący sprawiedliwość bądź zawężający ją do ludzkiego partykularyzmu. Szczególnym punktem odniesienia, jak twierdzi Benedykt XVI, jest Jezus Chrystus – pełnia Prawdy, który jest samą „sprawiedliwością i pokojem”⁶³. Całe misterium życia Chrystusa, a szczególnie Wcielenie i Odkupienie, jak zauważa papież, jest dowodem, iż pokój to owoc daru mesjańskiego. W Jezusie Chrystusie doświadczamy prawdy o sprawiedliwym humanizmie otwartym na transcendencję⁶⁴.

Obok prawdy wartością, która w sposób szczególny rzutuje na ontyczny charakter natury człowieka, jest wolność⁶⁵. Zasadniczo jest ona zdolnością wyboru pomiędzy działaniem i jego zaniechaniem, a w konsekwencji pomiędzy wyborem dobra lub zła⁶⁶. Ta zdolność wyboru odnosi się w sposób bezpośredni do możliwości poznania i na tej podstawie podejmuje decyzję. W sposób zasadniczy należy ją

i podobieństwo Boga. A zatem uznanie z wdzięcznością, że życie jest nieocenionym darem, prowadzi do odkrycia własnej głębokiej godności i nienaruszalności każdej osoby”.

⁶¹ Por. LF 51.

⁶² Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 4.

⁶³ Tamże, 6.

⁶⁴ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 2.

⁶⁵ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 3.

⁶⁶ Por. T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej*, t. 1, Kraków 1982, s. 153–154.

oddzielić od samowoli wynikającej z antyludzkiego egoizmu. Wolność bezpośrednio wpływa na charakter przeżywania swojej tożsamości i relacyjności w stosunku do drugiego człowieka, a także szeroko rozumianego środowiska. Relacje pokojowo-twórcze budowane na wolności reguluje „norma prawna”, która wynika z „naturalnej normy moralnej”⁶⁷.

Życie człowieka charakteryzuje religijność. Również ona wynika z jego natury. Jak twierdzi o. prof. A.J. Nowak, posiada ona charakter genotypiczny⁶⁸. Wolność jej przyjmowania oraz wyznawania należy do podstawowych praw człowieka, które zależą od niego, natomiast nie mogą być wynikiem presji zewnętrznej władzy⁶⁹. W Orędziu na Światowy Dzień Pokoju w roku 2011 Benedykt XVI stwierdził: „W wolności religijnej znajduje bowiem wyraz specyfika osoby ludzkiej, która dzięki niej może ukierunkować swoje życie osobiste i społeczne na Boga; w Jego świetle stają się w pełni zrozumiałe tożsamość, sens i cel istnienia osoby”⁷⁰, zaś w adhortacji apostołskiej *Verbum Domini*, analizując znaczenie objawiającego słowa Bożego, stwierdza, że żadna religia nie może być źródłem niezgody czy wojny, ponieważ w ten sposób niejako zaprzeczyłaby swojej najgłębszej naturze⁷¹. Równocześnie jednoznacznie podkreśla, że z niej wynika naturalna tendencja do budowania pokoju na gruncie sprawiedliwości⁷². W tym kontekście na wyróżnienie zasługują szczególnie jego słowa: „Jeśli jakaś koncepcja Boga jest podłożem zbrodni, to znak, że taka kon-

⁶⁷ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 11–12.

⁶⁸ Por. A.J. Nowak, *Osoba fakt i tajemnica*, Rzeszów 2010, s. 178–186. M. Tatar, *Świętość ontyczna i struktura człowieka jako antropologiczne podstawy duchowości chrześcijańskiej*, „Scripturae Lumen” 6 (2014), s. 449–468.

⁶⁹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 4; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 5.

⁷⁰ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 1.

⁷¹ Por. VD 102.

⁷² Por. tamże, 103.

cepcja przerodziła się już w ideologię”⁷³. Tak samo niebezpieczne są dwie postawy, które papież odrzuca, tj. fundamentalizm religijny oraz laicyzm, który należy rozumieć jako sekularyzm. Zauważa, że w obu przypadkach występuje niewłaściwe odczytanie osoby człowieka oraz Osoby Boga⁷⁴.

Analizując strukturę człowieka, zaznacza aspekt życia ludzkiego, który pozostaje w sprzeczności z jego ontyczną jednością. Na gruncie religijnym jest nim grzech wprowadzający dysharmonię w życiu indywidualnym i społecznym człowieka, a także konflikt z otaczającym go światem stworzonym⁷⁵. U podstaw jego antypokojowego wpływu jest grzech pierworodny, którego natura znajduje odbicie w każdym grzechu uczynkowym⁷⁶. Religijność jako droga do zjednoczenia z Bogiem odrzuca grzech, a tym samym wprowadza naturalny, a także nadprzyrodzony porządek duchowy i moralny⁷⁷. Z tego względu należy stwierdzić, że religijność odnosi się do indywidualnego wymiaru życia i doświadczenia człowieka, ale jednocześnie posiada szeroki zakres wspólnotowy. Należy zatem stwierdzić, że swoista

⁷³ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt, 10.

⁷⁴ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 8. Należy dokonać pewnego wyjaśnienia terminologicznego dotyczącego pojęć „laicki” oraz „sekularystyczny”. Bardzo często popełniany jest błąd traktowania tych dwóch pojęć synonimicznie. Właściwym pojęciem, które powinno być zastosowane w tym kontekście, jest „sekularyzm”.

⁷⁵ Por. Benedykt XVI, Encyklika *Spe salvi* (dalej SS), Watykan 2007, 14.

⁷⁶ Por. KKK 397. 398. STh, I–a II–ae, q. 77, a. 4; R. Garrigou-Lagrange, *Trzy okresy życia wewnętrznego*, tłum. T. Landy, Niepokalanów 1998, s. 258.

⁷⁷ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 3. „Można by powiedzieć, że wśród podstawowych praw i wolności, zakorzenionych w godności osoby, status wolności religijnej ma charakter specjalny. Kiedy uznawana jest wolność religijna, godność osoby ludzkiej jest szanowana u podstaw, a *etos* oraz instytucje narodów umacniają się. I przeciwnie, kiedy odmawia się wolności religijnej, kiedy próbuje się uniemożliwić wyznawanie swej religii czy swej wiary i życie zgodnie z nimi, znieważa się godność człowieka, a zarazem wystawia się na szwank sprawiedliwość i pokój, które opierają się na prawidłowym porządku społecznym, budowanym w świetle Najwyższej Prawdy i Najwyższego Dobra”, tamże 5.

prywatyzacja religijności ze strony człowieka wskazuje na brak rozumienia jej istoty. Podobny charakter posiadają wszelkie próby jej ograniczenia w wymiarze wspólnotowo-społecznym. Do bezpośrednich grzechów, które są ewidentnie antypokojowe, papież zalicza: egoizm, wykroczenia przeciw życiu (aborcja, eutanazja), przemoc, chciwość, żądza władzy i dominacji, nietolerancja, nienawiść oraz budowanie niesprawiedliwych struktur (przemoc polityczna – terrorizm, przemoc ekonomiczna oraz społeczna, nierówność klasowa), konsumpcjonizm, utylitaryzm⁷⁸.

Wraz z postrzeganiem człowieka jako niepowtarzalnego kreatywno-indywidualnego działania Boga należy zaznaczyć, że jest on istotą wspólnotowo-społeczną. Relacyjność człowieka wynika z jego natury⁷⁹. Z tego względu należy, co zauważa Benedykt XVI, widzieć pokój jako wyraz solidarności ogólnoludzkiej⁸⁰. Ponieważ człowiek jest owocem wspólnoty Osób Trójcy Świętej, zatem to ona stanowi pierwowzór i ideał wspólnotowości przekraczającej porządek naturalny⁸¹. Prawda ta stanowi podstawę do antropologii komunijnej, która swoją pełnię znajduje w Jezusie Chrystusie⁸². Opierając się na tej prawdzie, Benedykt XVI odwołuje się do nauczania św. Jana Pawła II zawartego w Liście apostolskim *Novo millennio ineunte* (40) i wskazuje na wymiary wspólnotowości międzyludzkiej: a) współdzielenie radości i cierpień; b) zaspokajanie pragnień; c) autentyczną i głęboką przyjaźń; d) rozpoznawanie drugiego jako dobra i akceptacja jako daru Boga, a zatem „szafarza” Jego łaski; e) dojrzewanie do wspólnoty

⁷⁸ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 3-4. „Ten, kto czyni pokój, musi też pamiętać, że w coraz większej części opinii publicznej ideologie radykalnego liberalizmu i technokracji budzą przekonanie, że wzrost gospodarczy może być osiągnięty nawet kosztem erozji społecznej roli państwa i społeczeństwa obywatelskiego jako sieci relacji opartych na solidarności, a także praw i obowiązków społecznych”.

⁷⁹ Por. W. Granat, *Personalizm*, Lublin 1982, s. 545; T. Ślipko, *Zarys etyki*, dz. cyt., s. 15–116.

⁸⁰ Por. AM 21.

⁸¹ Por. tamże, 24.

⁸² Por. AM 34.

życia szczególnie wobec wyzwań; e) odrzucenie egoizmu, rywalizacji, instrumentalnego traktowania człowieka w drodze do własnych osiągnięć, nieufności i zazdrości⁸³.

Podkreślając wspólnotowo-społeczny charakter natury człowieka w kontekście pokoju, papież z Bawarii wskazuje na podstawową wspólnotę naturalną, którą jest rodzina. Będzie to jeden z zasadniczych elementów następnego paragrafu. Jednakże ze względu na naturalny, a także nadprzyrodzony charakter tej wspólnoty oraz na religijność, warto zwrócić uwagę na następujące słowa papieża cytującego *Propositio* II Zgromadzenia Specjalnego dla Afryki Synodu Biskupów (38): „Żyjąc w zdrowej rodzinie, poznaje się niektóre podstawowe komponenty pokoju: sprawiedliwość i miłość pomiędzy braćmi i siostrami, władzę, jaką sprawują rodzice, pełne miłości posługiwanie najsłabszym członkom – małym, chorym albo starszym, wzajemną pomoc w życiowych potrzebach, gotowość do akceptacji drugiego człowieka i, gdy zachodzi taka potrzeba, do przebaczenia. Dlatego rodzina jest pierwszą i niezastąpioną wychowawczynią do życia w pokoju”⁸⁴.

Uzasadniając relacyjną naturę człowieka i jej ukierunkowanie na życie wspólnotowe, papież zaznacza jej uniwersalną wartość i odwołuje się do art. 16/3 *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*⁸⁵. Ta wspólnotowość wpisana jest w naturę ludzką i jednocześnie domaga się właściwego respektowania tego prawa ze względu na niezbywalną godność każdego człowieka. W ten sposób możemy

⁸³ Por. tamże, 35.

⁸⁴ Tamże 43; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 1.

⁸⁵ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 4. Zgromadzenie Ogólne ONZ Rezolucja 217/III 10.12.1948 Paryż, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, (dostęp 1.03.2023). Deklaracja ta stwierdza jednoznacznie: „Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i Państwa”.

mówić o ogólnoludzkiej wspólnotowości, w której zakorzenione jest pragnienie i dążenie do pokoju.

Analiza pokojowo-twórczej natury człowieka pragnie także zważenia jego relacji wobec stworzonego świata. Papież Benedykt XVI określa ten fakt jako „ekologię pokoju”⁸⁶. Nawiązując do swojej encykliki *Caritas in veritate*, stwierdza, że całość stworzenia jest dobrem, którym Bóg podzielił się ze wszystkimi bez względu na czas, szerokość geograficzną czy też kulturę⁸⁷. Opierając się na bogatym dorobku papieży, Leona XII, Pawła VI, Jana Pawła II, zauważa jednoznacznie, że pokój rozwija się na fundamencie ontycznego porządku pomiędzy Stwórcą a stworzeniem, ponieważ jest zbudowany na „planie miłości i prawdy”⁸⁸. Zawłaszczające działanie człowieka, próbującego oddzielić świat stworzony od jego Stwórcy, grozi niebezpiecznym ideologizmem ekologicznym, który przyjmuje formę panteistycznej religii zawierającej „ekocentryzm i biocentryzm”⁸⁹. Należy stwierdzić, że w ujęciu Benedykta XVI spotykamy bardzo jednoznaczne dystansowanie się od bezkrytycznego przyjmowania determinizmu ekologicznego. Szacunek dla środowiska i respektowanie jego wartości nie może jednocześnie oznaczać wartości ponadludzkiej⁹⁰. Nawiązując do Jana Pawła II i jego nauki w encyklice *Centesimus annus*, jego następca stwierdza, że ze względu na charakter daru człowiek musi respektować właśnie w tych kategoriach otaczający świat. Z tego względu podkreśla znaczenie ekologii natury, które bezpośrednio zależy od „ekologii ludzkiej” i „ekologii społecznej”⁹¹. Zawłaszczanie otaczającego świata i niewłaściwe zrozumienie słów zawartych

⁸⁶ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 8.

⁸⁷ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2010, Watykan 8.12.2009, 2.

⁸⁸ Por. tamże, 6.

⁸⁹ Por. tamże, 13.

⁹⁰ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 7.

⁹¹ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 8.

w nakazie Boga (por. Rdz 1, 28) sprawia, że pokój człowieka rozbity przez grzech pychy znajduje swoje odzwierciedlenie w świecie natury. Grzech antyekologizmu polega zatem na egoistycznym korzystaniu z daru, który nie pochodzi od człowieka i nie należy do niego. W ten sposób rodzi dramatyczne skutki społeczne, ekonomiczne oraz antypokojowe w relacjach narodowych i międzynarodowych⁹².

Wspólnotowa natura człowieka oraz jego życie w harmonii z otaczającym światem rzutują zdaniem papieża na sposób postrzegania ekonomii. To bardzo istotny element, który posiada wartość w połączeniu z zasadami duchowymi i etycznymi⁹³. Pośród praw człowieka o charakterze pokojowo-twórczym znajdują się także prawa do posiadania, rozwoju i godziwych warunków życia. Papież zauważa, że problem ten nie zamyka się w ubóstwie materialnym. Ono wynika z dwóch innych kategorii ubóstwa, tj. moralnego oraz duchowego⁹⁴. Naruszona zostaje w ten sposób godność człowieka poprzez deprecjonowanie jego osoby, marginalizowanie, czy też wprowadzanie swoistej dyktatury dla pozornego dobra człowieka. Należy zauważyć, że wszelkiego rodzaju manipulacje bądź eksperymenty społeczne spychające człowieka na drugi plan noszą na sobie piętno marksistowskiej dialektyki, która prowadzi do pozornej wolności i pokoju. Jak zauważa Benedykt XVI, to ludzkość jest bogactwem i całość działań musi być skierowana ku jej dobru w każdej dziedzinie⁹⁵.

3. Ontyczne przestrzenie rozwoju pokoju

Rzeczywisty pokój znajduje swoje odzwierciedlenie w konkretnych przestrzeniach życia i rozwoju człowieka. Należy stwierdzić,

⁹² Por. tamże, 9.

⁹³ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 9.

⁹⁴ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2009 *Zwalczanie ubóstwa droga do pokoju*, Watykan 8.12.2008, 1–2.

⁹⁵ Por. tamże, 8. Idąc za słowami Jana Pawła II zawartymi w *Centesimus annus* (58), Benedykt XVI stwierdza: „Jedną z głównych dróg budowania pokoju jest globalizacja mająca na celu dobro wspólne całej rodziny ludzkiej”.

że zasadniczym obszarem rozwoju tego „niezbywalnego daru”, jak twierdzi Jan Paweł II, jest sam człowiek⁹⁶. Prawda ta była przedmiotem poprzedniego paragrafu. Wskazano również, że nie żyje on jako nomada, ale jest istotą relacyjną. W ten sposób indywidualny charakter pokoju człowieka jako wewnętrznej harmonii znajduje swoje odzwierciedlenie w jego byciu dla innych. To przekraczanie siebie człowieka wyzwala go z ciasnego i zabójczego egocentryzmu, a także utylitaryzmu, ale jednocześnie domaga się respektowania pokojowej natury drugiego człowieka oraz otoczenia, w którym egzystują.

Studium nad dokumentami papieża Benedykta XVI w sposób bardzo jasny pozwala stwierdzić, że pierwszym środowiskiem formującym i wychowującym do pokoju jest rodzina. Jak już wyżej podkreślono, jest ona najbardziej naturalną i pierwotną wspólnotą w stosunku do innych wspólnot i społeczności, w których człowiek żyje i rozwija się. To w rodzinie nie tylko przychodzi na świat i doświadcza pierwszego kontaktu z otoczeniem, ale przede wszystkim rozpoczyna w niej proces poznawczy oraz wartościujący otaczającej rzeczywistości⁹⁷. Należy także podkreślić, idąc za Janem Pawłem II, jej charakter komunio-twórczy oparty na wspólnocie z Bogiem: „Małżeństwo i rodzina chrześcijańska budują Kościół. W rodzinie bowiem osoba ludzka nie tylko rodzi się i stopniowo, poprzez wychowanie, wprowadzana jest we wspólnotę ludzką, ale także poprzez odrodzenie chrzcielne i wychowanie w wierze wprowadzana jest w rodzinę Bożą, jaką jest Kościół”⁹⁸.

Papież Benedykt XVI w swoich dokumentach, a także słowach skierowanych z okazji Światowego Dnia Pokoju bardzo wyraźnie wskazuje na małżeństwo i rodzinę oraz ich znaczenie dla pokojowego wychowania i formacji. Znalazł on szczególne miejsce w adhortacji

⁹⁶ Por. Jan Paweł II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1982 r. *Pokój – dar Boga powierzony ludziom*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. IV, Kraków 2007, 4; J. Korał, *Koncepcja pokoju w orędziach Jana Pawła II*, „*Resovia Sacra Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej*” 13 (2006), s. 195–206.

⁹⁷ Por. E. Sozańska, *Rodzina jako środowisko wychowania w wartościach*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*” 23 (2014) 3, s. 40–51.

⁹⁸ Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio*, Watykan 1981, 15.

apostolskiej *Africae munus*, w której odwołuje się do swojego orędzia na Światowy Dzień pokoju 2008⁹⁹, stwierdzając: „Rodzina jest idealnym miejscem nauki i praktykowania kultury przebaczenia, pokoju i pojednania. «Żyjąc w zdrowej rodzinie, poznaje się niektóre podstawowe komponenty pokoju: sprawiedliwość i miłość pomiędzy braćmi i siostrami, władzę, jaką sprawują rodzice, pełne miłości posługiwanie najsłabszym członkom – małym, chorym albo starszym, wzajemną pomoc w życiowych potrzebach, gotowość do akceptacji drugiego człowieka i, gdy zachodzi taka potrzeba, do przebaczenia. Dlatego rodzina jest pierwszą i niezastąpioną wychowawczynią do życia w pokoju»¹⁰⁰. Zastrzega jednakże w Orędziu na Światowy Dzień Pokoju z roku 2008, nawiązując do nauczania Jana Pawła II, że chodzi o rodzinę „naturalną”, tzn. taką, która zbudowana jest na fundamencie związku mężczyzny i kobiety¹⁰¹. Jest to jego zdaniem naturalna społeczność znajdująca się u podstaw pokojowego porządku społecznego¹⁰². Podkreśla jej fundamentalne znaczenie, cytując słowa Soboru Watykańskiego II: „Dlatego rodzina jest pierwszą i niezastąpioną wychowawczynią do życia w pokoju”¹⁰³.

Przyjmując prządek ontyczny, który jest wyznacznikiem dla podjętego opracowania, należy wskazać na całość rodziny ludzkiej powołanej do pokojowego współistnienia. Tenże porządek, o którym mówi Benedykt XVI w odniesieniu do rodziny, znajduje swoje

⁹⁹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 3.

¹⁰⁰ AM 43.

¹⁰¹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 2, W punkcie papież zauważa: „W tej perspektywie nie można jednak zapominać, że rodzina rodzi się z odpowiedzialnego, definitywnego «tak» mężczyzny i kobiety i żyje świadomym «tak» dzieci, które stopniowo stają się jej członkami. Aby wspólnota rodzinna mogła się pomyślnie rozwijać, potrzebna jest wielkoduszna zgoda wszystkich jej członków”.

¹⁰² Por. tamże. Benedykt XVI, wskazując na taki charakter i rolę rodziny, nawiązuje do społecznego nauczania Kościoła zawartego w 211. punkcie dokumentu Papieskiej Rady *Iustitia et Pax* pt. *Kompendium nauki społecznej Kościoła*.

¹⁰³ Tamże 3; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 1, 2; KDK 48.

przeniesienie na całość rodzaju ludzkiego. Jest on zatem zarówno podmiotem, jak również przedmiotem budowania porządku i harmonii pozwalającej koegzystować pokojowo całej ludzkości. Papież bardzo wyraźnie wskazuje na zasadniczy element, którym jest porządek wynikający z woli Boga i który stanowi jego dar, co zostało wskazane w jego definicji. Nie bez znaczenia jest odpowiedź człowieka na tę pokojową inicjatywę Stwórcy¹⁰⁴. Budowanie i rozwój cywilizacji musi się opierać na zasadniczych fundamentach, do których papież zalicza miłość, prawdę, sprawiedliwość i pokój¹⁰⁵. Na nich możliwy jest pokojowo-twórczy dialog zawierający w sobie pojednanie oparte na wartościach ewangelicznych¹⁰⁶. Jak jednak zaznacza w sposób znaczący, ze strony człowieka konieczne jest uznanie zasadniczego znaczenia równości wszystkich ludzi wynikającej „ze wspólnej im transcendentnej godności”, jest ona bowiem „wpisana w gramatykę naturalną, którą się daje odczytać z Bożego zamysłu”¹⁰⁷. A zatem ta fundamentalna prawda znajduje się u podstaw „praw człowieka”, które nie mogą być formułowane w oderwaniu od pierwotnego zamysłu Stwórcy. To bardzo istotne stwierdzenie szczególnie przeciwstawia się wszelkim tendencjom podejmującym próby absolutyzacji samostanowienia człowieka o sobie i ludzkości.

Podkreślając naturę oraz charakter całego rodzaju ludzkiego, Benedykt XVI wskazuje także na bardzo konkretne przyczyny braku pokoju. Zasadniczą przyczyną, która znajduje się u podstaw wszystkich innych, jest grzech człowieka u początków ludzkiego istnienia, który znajduje swoje odzwierciedlenie w grzechach obecnych w historii ludzkości¹⁰⁸. Papież podkreśla, że szczególną cechą grzechu jest

¹⁰⁴ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 3. CV 7; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 3.

¹⁰⁵ Por. CV, 54–55.

¹⁰⁶ Por. VD 102; AM 21.

¹⁰⁷ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 6.

¹⁰⁸ Por. SS 14; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 3.

kłamstwo, które posiada naturę antypokojową. Pochodzi ono od „ojca kłamstwa” (J 8, 44), a znalazło oddźwięk w wejściu człowieka w dialog z nim¹⁰⁹. Jest on zakwestionowaniem miłości Boga, a także Jego sprawiedliwości. W ten sposób człowiek dąży do samostanowienia i temu próbuje podporządkować otaczający go świat. Zanegowanie Boga sprawia, że człowiek obwołuje siebie autokreatorem¹¹⁰. Kolejną przyczyną, która pozostaje w ścisłej relacji z zakwestionowaniem miłości, jest relatywizm w poznawaniu oraz przyjmowaniu prawdy, a co za tym idzie w życiu moralnym¹¹¹. Człowiek, jak zauważa papież, pretenduje do twórcy prawdy i jej interpretatora. Zatem pozostaje sam dla siebie punktem odniesienia. Te fałszywe podstawy znajdują swoje odniesienie w rozumieniu i wykorzystaniu wolności oraz sprawiedliwości¹¹². Autokreacja i absolutyzacja wolności prowadzą do postaw hedonizmu, konsumpcjonizmu¹¹³, technokracji pomijającej godność i wartość człowieka¹¹⁴. Tendencje redukcjonistyczne wobec godności

¹⁰⁹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 5.

¹¹⁰ Por. SS 14. „Zgodnie z tym, grzech jest pojmowany przez Ojców Kościoła jako rozbicie jedności rodzaju ludzkiego, jako rozbicie i podział. Babel, miejsce zmieszania języków i podziału, jawi się jako obraz tego, co jest korzeniem grzechu”.

¹¹¹ Por. CV 1. „Prawdy i ukazywanej przez nią miłości nie można produkować, można je tylko przyjąć. Ich ostatecznym źródłem nie jest i nie może być człowiek, lecz Bóg, czyli Ten, który jest Prawdą i Miłością. Zasada ta jest bardzo ważna dla społeczeństwa i dla rozwoju, ponieważ ani jedna, ani druga nie mogą być tylko wytworami człowieka; samo powołanie do rozwoju osób i narodów nie opiera się po prostu na ludzkich decyzjach, ale jest wpisane w plan uprzedni w stosunku do nas i będący dla nas wszystkich obowiązkiem, który powinien być w sposób wolny przyjęty. To, co nas poprzedza, i co nas stanowi – odwieczna Miłość i Prawda – wskazują nam, co jest dobrem i na czym polega nasze szczęście. A więc wskazują nam drogę do prawdziwego rozwoju” (52); Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 2.

¹¹² Por. Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est* (dalej DCE), Watykan 2005, 26–28; AM 25.

¹¹³ CV 51.

¹¹⁴ Por. tamże, 71; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 4.

człowieka rodzą ideologizację aspektów życia ludzkiego¹¹⁵ (skrajny racjonalizm, naturalizm, ekologizm, ekonomizm, manipulacyjna pauperyzacja, egocentryczny indywidualizm). Ten wyścig zbudowany na tendencjach egoistycznych rodzi konflikty o charakterze narodowym, międzynarodowym oraz światowym¹¹⁶. Odrzucenie autentycznej i obiektywnej prawdy, miłości oraz wolności prowadzi do terroryzmu, nihilizmu i ideologicznego fanatyzmu¹¹⁷.

Kolejną przestrzenią ontyczną rozwoju pokoju jest religijność człowieka. Jak zaznacza o. A.J. Nowak, możemy mówić o jej genotypicznym, fenotypicznym i personalistycznym wymiarze¹¹⁸. Bez wątplenia możemy stwierdzić, że odniesienie do Boga należy do natury człowieka i posiada bezpośredni wpływ na aksjologię, którą się on posługuje. Tym samym religijność człowieka znajduje się u podstaw pokojowego porządku w nim samym a także w relacji do otaczającej rzeczywistości¹¹⁹. W tym kontekście Benedykt XVI stwierdza: „Również inne kultury i religie uczą braterstwa i pokoju, a więc są bardzo ważne dla integralnego rozwoju ludzkiego”¹²⁰. Zaś w adhortacji *Ecclesia in Medio Oriente* zauważa: „Religie mogą się zjednoczyć w służbie dobru wspólnemu i przyczynić się do rozwoju każdego człowieka i do budowy społeczeństwa”¹²¹. Nie oznacza to dla niego indyferentyzmu czy też synkretyzmu religijnego i wyznaniowego. Z jego słów wypływa bardzo głęboka świadomość zagrożeń wynikających z niewłaściwego rozumienia dialogu międzyreligijnego i wy-

¹¹⁵ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 10.

¹¹⁶ Por. VD 102.

¹¹⁷ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 9–10; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 1.

¹¹⁸ Por. A.J. Nowak, *Osoba fakt*, dz. cyt., s. 178–203.

¹¹⁹ Por. SS 15. Papież, analizując w tym kontekście współczesność, stawia dość retoryczne pytanie: „Czy patrząc na współczesne dzieje nie przychodzi nam stwierdzić, że nie uda się stworzyć pozytywnego porządku świata tam, gdzie dziczyją dusze?”

¹²⁰ CV 55.

¹²¹ MO 28.

paczonego ekumenizmu¹²². Zauważa jednak i podkreśla kluczowy element prawdy i miłości w doświadczeniu religijnym człowieka. Wskazując na naturę Kościoła katolickiego, zaznacza, że nie może on zrezygnować z dialogu na rzecz pokoju. Należy uwzględnić różnice doktrynalne, ale jednocześnie nie można zrezygnować z bardzo głębokiego pragnienia: „Oby Żydzi, chrześcijanie i muzułmanie odkryli na nowo jedno z Bożych pragnień – pragnienie jedności i zgody rodziny ludzkiej. Oby żydzi, chrześcijanie i muzułmanie odkryli w innym wierzącym brata, którego należy szanować i kochać, aby na swej ziemi dać w pierwszym rzędzie piękne świadectwo pogody ducha i dobrego współżycia między synami Abrahama”¹²³. Niezwykle istotnym elementem tego pokojowego dialogu jest monoteizm, który w ujęciu papieża posiada szczególny wyraz w relacji chrześcijanie–Żydzi. Nie można także pominąć milczeniem dość tragicznej przeszłości, która domaga się zrozumienia i uzdrowienia¹²⁴. Równie istotne znaczenie dla procesu pokojowego są elementy łączące chrześcijan z muzułmanami. Istnieją także niezgodności, które prowadziły i prowadzą do postaw i działań antypokojowych¹²⁵. Z tego względu papież bardzo mocno akcentuje znaczenie wolności religijnej, która zbudowana jest na wzajemnym szacunku¹²⁶. Te dwa czynniki pozwalają prowadzić dialog międzyreligijny uwzględniający kluczowe elementy w każdej z głównych religii monoteistycznych, które mogą być jego podstawą. Akcentując wyjątkowe znaczenie wolności religijnej, poświęcił jej całość Orędzia na Światowy Dzień Pokoju w 2011 roku, zatytułowanego „Wolność religijna drogą do pokoju”, zaznaczając, że

¹²² Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 4.

¹²³ MO 19.

¹²⁴ Por. tamże 22.

¹²⁵ Por. tamże 23.

¹²⁶ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 4, 16; . Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 15; Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 3.

wolność ta odsłania specyfikę osoby ludzkiej, która w odwołaniu do Boga odnajduje swoją tożsamość, a jednocześnie wartość drugiego człowieka. To zaś należy uznać za fundamentalną wartość zawierającą aksjologię, która wpływa na cechy moralne w procesie rozwoju pokojowego cywilizacji i kultury ludzkości¹²⁷. Przeciwnieństwem znaczenia i roli religijności są sekularyzm i fundamentalizm. Pierwszy traktuje religijność jako zjawisko zupełnie prywatne, druga zaś tendencja dąży do absolutnego zawłaszczenia prawdy i w ten sposób instrumentalizuje religię¹²⁸. Do tego katalogu zjawisk przeciwstawnych pokojowi na gruncie religijnym papież dodaje także nihilizm, który odrzuca istnienie prawdy¹²⁹. Benedykt XVII w sposób zdecydowany określa miejsce i zadanie religii: „religia nigdy nie może usprawiedliwiać nietolerancji lub wojen”¹³⁰.

Niemniej istotnym elementem procesu pokojowo-twórczego jest ekumenizm. Należy zauważyć, że takie wydarzenia jak wielka schizma wschodnia (1054) czy też reformacja (1517) stały się przyczyną podziałów wśród chrześcijan, które Sobór Watykański II nazwał „zgorzeniem dla świata”¹³¹, zaś Jan Paweł II „grzechem rozbicia” domagającym się „oczyszczenia pamięci”¹³². Benedykt XVI nazywa proces dzielenia się chrześcijaństwa „skandalem”, ponieważ zaprzecza woli wyrażonej przez Jezusa Chrystusa w Modlitwie Arcykapłańskiej

¹²⁷ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 3, 6.

¹²⁸ Por. MO 29.

¹²⁹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 10.

¹³⁰ VD 102.

¹³¹ DE 1.

¹³² Jan Paweł II, List *Novo Millennio Ineunte*, Watykan 2001, 6; Encyklika *Ut unum sint*, Watykan 1995, 5. Papież bardzo jednoznacznie wskazuje na rolę Kościoła katolickiego w tym procesie: „Kościół nie jest rzeczywistością zamkniętą w sobie, ale ciągle otwartą na rozwój misyjny i ekumeniczny, ponieważ jest posłany do świata, aby głosić misterium komunii, które go konstytuuje, świadczyć o nim, aktualizować je i szerzyć: by gromadzić wszystkich i wszystko w Chrystusie; by być dla wszystkich «nierozłącznym sakramentem jedności»”.

(por. J 17, 21)¹³³. Dążenie do pokoju jest zatem procesem komunijnym, czyli budowaniem jedności międzyludzkiej opartej na *communio* z Bogiem¹³⁴.

Problem ten znalazł także swoje odzwierciedlenie w nauczaniu papieża Benedykta XVI. Przede wszystkim paradygmatem właściwego ekumenizmu jest prawda. Sprawia ona, że nie jest to jedynie teoretyczny czy też dyplomatyczny dyskurs¹³⁵. Nie zgadza się zatem na model ekumenizmu konsensualnego, ale odrzuca także ujęcie K. Raisnera twierdzącego, że nowa wizja ekumenizmu musi uwzględniać kontekst społeczny, historyczny i pewne dopasowanie się Kościoła jako czynnika harmonizującego¹³⁶. Szczególnie mocne akcenty teologii papieża wybrzmiały w adhortacji *Africae munus* ze względu na specyfikę koegzystencji chrześcijan różnych wyznań na tym kontynencie. Bardzo znaczącym punktem wyjścia do pokojowego dialogu ekumenicznego jest słowo Boże, ponieważ jest „znakomitym narzędziem zjednoczenia”¹³⁷. Równie istotne jest dążenie do wspólnoty eucharystycznej, która w tym momencie jednak nie jest możliwa¹³⁸. Wspomniany paradygmat prawdy, jego zdaniem, określa, że istnieje konieczność powrotu do źródeł Kościoła, wspólnej modlitwy, czytelności świadectwa oraz podejmowania działań apostołskich¹³⁹.

Z oczywistych względów Benedykt XVI szczególnie zwraca się do Kościoła katolickiego, wskazując na jego naturę i powołanie pokojowo-twórcze. Z woli Jezusa Chrystusa wierzący, których rozwój

¹³³ Por. AM 89.

¹³⁴ Por. M. Tatar, *Duchowość pokoju*, dz. cyt., s. 551; *Elementy duchowości ekumenicznej*, Pelplin 2018, s. 69–81.

¹³⁵ Por. J. Ratzinger, *Kościół pielgrzymująca wspólnota wiary*, tłum. W. Szymona, Kraków 2002, s. 235. Kardynał stwierdza bardzo jednoznacznie, podkreślając miejsce prawdy w słowach: „Nie konsensus stanowi podstawę prawdy, lecz prawda jest podstawą konsensusu”; Benedykt XVI, *Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006*, dz. cyt., 6, 15.

¹³⁶ Por. J. Ratzinger, *Kościół – znak wśród narodów*, *Opera omnia* VIII/2, tłum. W. Szymona, Lublin 2013, s. 686–690.

¹³⁷ Por. DE 2.

¹³⁸ Por. AM 89; MO 11.

¹³⁹ Por. MO 11–18.

duchowy nie jest oderwany od rzeczywistości świata, mają budować królestwo Boże, które jest królestwem pokoju (por. Mt 28, 18–20; Mk 16, 15–16). Sobór Watykański II stwierdza, że jest „niejako sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego”¹⁴⁰. Papież konsekwentny w swojej teologii podkreśla nauczanie Kościoła o naturze, rozumianej jako *κοινωνία*¹⁴¹, oraz jego posłannictwo głoszenia prawdy, rozwoju miłości oraz budowanie sprawiedliwości szanującej godność i wolność każdego człowieka¹⁴². Zauważa, że musi on uwzględniać proces rozwoju cywilizacyjnego, ale u podstaw znajduje się naczelną zasadą pierwszeństwa dobra, którym jest godność człowieka nadana mu przez Boga¹⁴³. Dlatego jednoznacznie stwierdza, że: „Nie ma wątpliwości, że warunkiem budowania prawdziwego pokoju jest przywrócenie sprawiedliwości, pojednania i przebaczenia. Z tej świadomości rodzi się wola przemienienia również niesprawiedliwych struktur, aby przywrócić na nowo szacunek dla godności człowieka, stworzonego na obraz i podobieństwo Boga”¹⁴⁴. Ten proces jest konieczny zarówno wewnątrz Kościoła katolickiego, jak również w jego działaniu zewnętrznym – apostołskim. W ten sposób urzeczywistnia się misja Kościoła w głoszeniu Ewangelii zarówno *ad intra*, jak również *ad extra*. W adhortacji *Verbum Domini* papież bardzo wyraźnie podkreśla pokojowo-twórczą rolę słowa Bożego. Zauważa, powołując się na słowa św. Pawła zawarte w 2 Kor 5, 18–20 oraz Ef 1, 10, że dzisiaj, w dobie relatywizującego sekularyzmu, konieczne jest odkrycie na nowo Bożego słowa i jego pojednawczej roli¹⁴⁵.

¹⁴⁰ KK 1; M. Jagodziński, *Eklezjalne kształty komunii*, Radom 2012, s. 20–22.

¹⁴¹ Por. J. Ratzinger, *Kościół – znak wśród narodów*, *Opera omnia* VIII/1, tłum. W. Szymona, Lublin 2013, s. 283–304; KK 4, 8, 13–15, 18, 21, 24–25, KO 10, KDK 32, DE 2–4, 14–15, 17–19, 22; KKK 759–769; M. Tatar, *Duchowość pokoju*, dz. cyt., s. 184–246.

¹⁴² Por. DCE 26–29; CV 1.

¹⁴³ Por. CV 72–74.

¹⁴⁴ SC 89.

¹⁴⁵ Por. VD 102; AM 1.

Analiza nauczania Benedykta XVI pozwala stwierdzić, że pokojowym centrum Kościoła i świata jest Eucharystia: „Zjednoczenie z Chrystusem urzeczywistnia się w sakramencie, który uzdalnia również do wprowadzenia nowości w stosunkach społecznych: „mystyka» tego sakramentu ma charakter społeczny”, bowiem „zjednoczenie z Chrystusem jest jednocześnie zjednoczeniem z wszystkimi, którym On się daje. Nie mogę mieć Chrystusa tylko dla siebie; mogę do Niego należeć tylko w jedności z wszystkimi, którzy już stali się lub staną się Jego”¹⁴⁶. To właśnie Chrystus jest pokojem (por. Ef 2, 14), ponieważ łączy w sobie bóstwo i człowieczeństwo, a tym samym jest drogą do pojednania i pokoju międzyludzkiego¹⁴⁷. Rozwijając to zagadnienie, papież wskazuje na Eucharystię jako sakrament rzeczywistej i realnej obecności Chrystusa w swoim ciele i krwi. Oznacza to, że w ten sposób tworzy się nadprzyrodzony krwioobieg w wierzących¹⁴⁸.

Pokojowa misja Kościoła jest postawą miłosierdzia, które rodzi pokój, pojednanie oraz sprawiedliwość¹⁴⁹. Oznacza to, że nie może on pozostawać obojętny wobec sytuacji człowieka i świata w każdej dziedzinie i sferze ludzkiego życia. Jego wpływ na życie ekonomiczne, społeczne, polityczne wynika z budowania cywilizacji opartej na wartościach ewangelicznych¹⁵⁰. Na tej drodze rozwija się duchowość komunii, która ma zakorzenienie w zjednoczeniu z Bogiem i kształtuje kulturę, akceptując wielowymiarowość tradycji i zwyczajów poszczególnych części świata¹⁵¹. Jak zauważa papież, dążenie do takiej transformacji środowiska domaga się wychowania i formacji człowieka, za którą są odpowiedzialni rodzice, instytucje kształcące

¹⁴⁶ Tamże. „Kto zaś uczestniczy w Eucharystii, powinien angażować się w budowanie pokoju w naszym świecie, naznaczonym przemocą i licznymi wojnami, a dziś w szczególnie sposób przez terroryzm, korupcję ekonomiczną oraz wykorzystywanie seksualne”.

¹⁴⁷ Por. AM 39.

¹⁴⁸ Por. AM 41.

¹⁴⁹ Por. AM 3; 21; Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 16.

¹⁵⁰ Por. tamże, 19, 22.

¹⁵¹ Por. tamże, 34–36.

i wychowujące, liderzy polityczni i społeczni, a także media¹⁵². Musi ona prowadzić do prawdy, szacunku dla każdego człowieka i otaczającego świata, wolności wynikającej z prawa naturalnego oraz sprawiedliwości¹⁵³. Możliwe to jest jedynie we współpracy z Bogiem. Zaznacza, że to nie „ideologie zbawiają świat, lecz jedynie wpatrywanie się w żyjącego Boga”¹⁵⁴. Konieczna jest zatem pedagogia pokoju pozostająca w jedności z pedagogią przebaczenia, będąca odzwierciedleniem życia duchowego i wartości moralnych¹⁵⁵. Nie wystarcza zatem powszechnie promowana „tolerancja”, która przybiera bardzo niejednoznaczne formy i wprowadza stan stagnacji i zubożenia wobec wypaczeń, wynaturzeń, dewiacji oraz postaw jednoznacznie antypokojowych.

Wszystkie dotychczasowe analizy, wskazujące na przestrzenie rozwoju pokoju i bazujące na ontycznych podstawach, prowadzą do stwierdzenia, że do nich należy zaliczyć budowanie kultury i cywilizacji pokojowej rozumianej w sensie szerokim. Jak zauważa papież Benedykt XVI, zarówno człowiek jako indywiduum, jak również jego życie społeczne, rodzinne, a także religijne posiadają bezpośredni wpływ na kształt kultury budowanej w prawdzie, miłości, sprawiedliwości, pojednaniu i przebaczeniu¹⁵⁶. Punktem wyjścia zatem dla rozwoju kultury prowadzącej do pokoju jest odniesienie do Boga i porządku wynikającego z Jego woli¹⁵⁷. Te podstawy także prowadzą do właściwego pojmowania relacji człowieka do ekologii

¹⁵² Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 2.

¹⁵³ Por. tamże, 3–4.

¹⁵⁴ Tamże 6.

¹⁵⁵ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 7.

¹⁵⁶ Por. CV 1; LF 51; SC 89; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 3–4.

¹⁵⁷ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 2; 10.

odczytywanej w kluczu kreacyjnym oraz ewangelicznym¹⁵⁸. Niezwykle istotne jest w tym kontekście stwierdzenie papieża, że obok ekologii natury należy mówić o „ekologii ludzkiej”, a także „ekologii społecznej”¹⁵⁹. Wpływają one w sposób zdecydowany na sposób rozwoju ekonomii stawiającej na pierwszym miejscu wartość człowieka w miejsce wyścigu zbrojeń¹⁶⁰. Temu nadrzędnemu celowi musi zostać także podporządkowana cała technicyzacja życia ludzkiego¹⁶¹. Prawda ta hamuje egoistyczne i terrorystyczne tendencje przyznające sobie prawa dominacji, kreowania własnej prawdy i budowania na niej własnej kultury¹⁶². To stanowi dla papieża podstawę twierdzenia, iż droga do budowania kultury pokojowej prowadzi poprzez zwalczanie ubóstwa, przemocy, terroryzmu, promowania systemów antyludzkich, a tym samym antypokojowych¹⁶³. Zdaniem papieża budowanie nowej kultury musi opierać się na dwóch zasadach, tj. pojednaniu człowieka z Bogiem oraz pojednaniu ludzi między sobą¹⁶⁴, a kluczem do tego jest życie na fundamencie ewangelicznych błogosławieństw¹⁶⁵ i w uległości działaniu Ducha Świętego. To właśnie Trzecia Osoba Trójcy Świętej jest kontynuatorem dzieła Jezusa

¹⁵⁸ Por. CV 50–51; VD 108; AM 79; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 2; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2010, dz. cyt., 13.

¹⁵⁹ Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 8.

¹⁶⁰ Por. CV 67; AM 81–83; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 9–10.

¹⁶¹ Por. CV 71–74; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 4.

¹⁶² Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 1–2; 5.

¹⁶³ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 9; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 8–13.

¹⁶⁴ Por. AM 20; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006, dz. cyt., 15.

¹⁶⁵ Por. AM 26–27.

Chrystusa¹⁶⁶. W tym kontekście niezwykle istotne jest stwierdzenie papieża, które wypowiedział w dokumencie dla Afryki, ale dotyczy on całego świata: „Trzeba więc nieustannie się angażować, aby kierunek kulturowy procesu integracji planetarnej miał charakter personalistyczny i wspólnotowy, otwarty na transcendencję”¹⁶⁷. W ten sposób zaznacza, że do przyjęcia jest „globalizacja solidarności”, która nie prowadzi do zniewalającej i manipulującej unifikacji, ale dąży do dobra ludzkości¹⁶⁸.

Właśnie tym celem winny służyć, zdaniem papieża, wszystkie organizacje międzynarodowe, uwzględniające podstawowe prawa człowieka, a także życia społecznego o charakterze narodowym, międzynarodowym oraz światowym¹⁶⁹. Temu ma służyć cały proces wychowania i formacji przyszłych pokoleń. Musi się on opierać na trwałych wartościach o charakterze ponadczasowym i uniwersalnym wynikających z prawdy o Bogu (prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość)¹⁷⁰. Wszelkie zatem działania winny być oparte na poszanowaniu człowieka, jego praw, ale przede wszystkim na dialogu prowadzącym do pojednania i odrzucającym nienawiść, uprzedzenia i fobie¹⁷¹.

¹⁶⁶ Por. AM 37. „Nie można jednak zapominać, że prawdziwym sprawcą inkulturacji jest Duch Święty, «który pomyślnie przewodzi dialogowi między słowem Bożym, objawionym w Chrystusie, a najgłębszymi pytaniami, jakie rodzą się w różnorodności ludzi i kultur»”.

¹⁶⁷ Tamże 86.

¹⁶⁸ Por. tamże; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 10.

¹⁶⁹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007, dz. cyt., 12–15; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, dz. cyt., 15; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 3.

¹⁷⁰ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012, dz. cyt., 3–6; Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013, dz. cyt., 6.

¹⁷¹ Por. Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011, dz. cyt., 13.

* * *

Pokój należy do fundamentalnych wartości w życiu człowieka każdego czasu i każdej epoki. Jednocześnie należy stwierdzić, na podstawie prostego doświadczenia, że w historii ludzkości niemożliwe jest wskazanie takiego okresu, w którym panowałby on w sposób absolutny. Sentencja łacińska, stworzona na podstawie stwierdzenia Wegecjusza (historyk rzymski z IV w.) w prologu do jego dzieła *O sztuce wojennej*: „*Si vis pacem, para bellum*”, nie posiada odpowiednika w całej rzeczywistości ludzkiej. Można stwierdzić, że wojna rodzi następną, eskaluje przemoc, wyzysk, biedę, prześladowanie. Brak wojny oraz przemocy jest zatem stanem pokoju. Oznacza to, że istnieje bardzo poważny problem ze zdefiniowaniem go, a jeszcze większy z osiągnięciem. Fakt ten uświadamiają nam nie tylko wojna i obozy koncentracyjne, łagry, które powstały na fundamencie nieludzkiej filozofii, polityce XX w., ale również wydarzenia XXI w., których jesteśmy świadkami. Rodzi się zatem kluczowe pytanie o możliwość pokoju, a jednocześnie, czy nie jest on utopią, iluzją nieposiadającą możliwości urzeczywistnienia. Znakomitą odpowiedź odnajdujemy w bardzo szeroko rozwijanej i perspektywicznej teologii papieża Benedykta XVI. Jego myśl jest owocem wieloaspektowej teologii opracowanej przez niego jeszcze jako profesora J. Ratzingera. Oderwanie od rzeczywistości nadprzyrodzonej i jednocześnie promowanie relatywistycznej aksjologii stworzonej przez człowieka nie rodzi perspektywy pokojowo-twórczej. Papież bardzo wyraźnie zaznacza, że w centrum stoi człowiek, jego osoba, godność i wielkość, ale wynika to wszystko z zakorzenienia w Bogu Stwórcy, Odkupicielu i Uświęcicielu. Dlatego wskazuje, że ontyczna struktura psycho-fizyczno-duchowa człowieka z natury jest skierowana ku pokojowi. Musi on być oparty na fundamentalnych pryncypach takich jak: prawda, miłość, sprawiedliwość, pojednanie, wynikających z „nadprzyrodzonej genetyki” człowieka. Odniesienie do Boga, który urzeczywistnił te wartości w Jezusie Chrystusie, jest zasadniczym powołaniem wierzącego. Dlatego religijność nie może być miejscem antypokojowego konfliktu, jak postuluje Benedykt XVI, ale jest rzeczywistym budowaniem królestwa pokoju.

Streszczenie

Pokój należy do fundamentalnych wartości życia ludzkiego, a także jest fundamentem budowania cywilizacji. Analiza historii prowadzi do stwierdzenia, że nie można mówić o czasie czy też okresie absolutnego pokoju. Niepełna jest także definicja twierdząca, że pokój to brak wojny i przemocy. Warto zatem zadać sobie pytanie o istotę i naturę pokoju, a także realność jego zaistnienia. Opcje pesymistyczne i nihilistyczne wskazują na jego utopijność i niemożliwość. Sięgając do nauczania znakomitego teologa XX/XXI w. papieża Benedykta XVI, odnajdujemy spójną koncepcję dążenia do pokoju na fundamencie prawdy, miłości, sprawiedliwości, wolności i pojednania. Papież wskazuje, że te wartości zakorzenione są w naturze człowieka. To sprawia, że dyskusja na temat pokoju staje się wielowymiarowa i nie może być zamknięta w ciasnej konfesyjności.

Słowa kluczowe: Benedykt XVI, ontyczność człowieka, personalizm, pokój, duchowość, rozwój cywilizacji

Summary

Peace is one of the fundamental values of humanity's life and the foundation building of every civilisation. An analysis of history leads to the conclusion that it is impossible to speak of a time or period of absolute peace. A definition claiming that peace is the absence of war and violence is also incomplete. It is therefore worth asking ourselves about the essence and nature of peace and the reality of its occurrence. Pessimistic and nihilistic options point to its utopianism and impossibility. Turning to the teaching of the eminent 20th/21st century theologian Pope Benedict XVI, we find a coherent conception of the pursuit of peace on the foundations of truth, love, justice, freedom and reconciliation. The Pope points out that these values are rooted in human nature. This makes the discussion on peace multidimensional and cannot be confined within a narrow confessionalism.

Keywords: Benedict XVI, onticity of man, personalism, peace, spirituality, development of civilization

Bibliografia

Źródła

- Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est*, Watykan 2005.
Benedykt XVI, Encyklika *Spe salvi*, Watykan 2007.
Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, Watykan 2009.
Benedykt XVI, Encyklika *Lumen fidei*, Watykan 2013.
Benedykt XVI, Adhortacja *Verbum Domini*, Watykan 2010.
Benedykt XVI, Adhortacja *Africae munus*, Quidag–Benin, Watykan 2011.
Benedykt XVI, Adhortacja *Ecclesia in Medio Oriente*, Liban–Bejrut 2012.
Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006 *Pokój w prawdzie*, Watykan 8.12.2005.
Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2007 *Osoba ludzka sercem pokoju*, Watykan 8.12.2006.
Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2008, Rzym 8.12.2007.
Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2009 *Zwalczanie ubóstwa drogą do pokoju*, Watykan 8.12.2008.
Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2010, Watykan 8.12.2009.
Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 20011 *Wolność religijna drogą do pokoju*, Watykan 8.12.2010.
Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2012 *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju*, Watykan 8.12. 2011.
Benedykt XVI, Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2013 „*Błogosławieni pokój czyniący*”, Watykan 8.12. 2012.

Literatura pomocnicza

- Bachanek G., *Rozumienie pokoju i dróg jego urzeczywistniania w myśli Josepha Ratzingera*, „*Studia Pelplińskie*” 2017, s. 27–39.
De Chardin T., *Człowiek*, t. 1, tłum. M. Tazbir, Warszawa 1984.
Dwyer J.A., *Peace*, w: *The New Dictionary of Theology*, (ed.) J.A. Komonchak, M. Collins, D.A. Lane, Dublin 1987, s. 748.
Galtung J., *Theories of peace. A Synthetic Approach to Peace Thinking*, Oslo 1967.
Garrigou-Lagrange R., *Trzy okresy życia wewnętrznego*, tłum. T. Landy, Niepokalanów 1998.
Granat W., *Personalizm*, Lublin 1982.
Homerski J., *Idea pokoju w Starym Testamencie*, w: *Teologia pokoju*, (red.) S.C. Napiórkowski, Niepokalanów 1988, s. 13–24.
Jagodziński M., *Eklezjalne kształty komunii*, Radom 2012.
Jan Paweł II, *List Novo Millenio Ineunte*, Watykan 2001.

- Jan Paweł II, Adhortacja *Familiaris consortio*, Watykan 1981.
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, Watykan 1979.
- Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, Watykan 1987.
- Jan Paweł II, Encyklika *Ut unum sint*, Watykan 1995.
- Jan Paweł II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1982 r. *Pokój – dar Boga powierzony ludziom*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. IV, Kraków 2007, s. 691–699.
- Jan Paweł II, Orędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju 1981 r. *Chcesz służyć sprawie pokoju – szanuj wolność*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. IV, Kraków 2007, s. 684–690.
- Jan Paweł II, Orędzie na XV Światowy Dzień Pokoju 1983 r. *Dialog na rzecz pokoju wyzwaniem dla naszych czasów*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 700–707.
- Jan Paweł II, Orędzie na XXII Światowy Dzień Pokoju 1989 r. *Poszanowanie mniejszości warunkiem pokoju*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 745–750.
- Jan Paweł II, Orędzie na XXXI Światowy Dzień Pokoju 1998 r. *Sprawiedliwość każdego człowieka źródłem pokoju dla wszystkich*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 800–806.
- Jan Paweł II, Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Pokoju. 2003 r. *Encyklika «Pacem in terris» nieustannie zobowiązuje*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 840–846.
- Jan Paweł II, Orędzie na XXXVII Światowy Dzień Pokoju 2004 r. *Zawsze aktualne zadanie: wychowywać do pokoju*, w: *Dzieła*, dz. cyt., s. 847–853.
- Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, Watykan 1963.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Kelleher C.M., Epstein R.A., *The Challenge of Peace and Stability in the New International Order*, w: *Peacemaking. Moral and Policy Challenges for a New World*, (ed.) G.F. Power, D. Christiansen, R.T. Hennemeyer, Washington 1994, s. 239–265.
- Kondziela J., *Badania nad pokojem. Teoria i jej zastosowanie*, Warszawa 1974.
- Koral J., *Koncepcja pokoju w orędiach Jana Pawła II*, „Resovia Sacra Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 13 (2006), s. 195–206.
- Kowalczyk S., *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 1990.
- Merton T., *Pokój w erze postchrześcijańskiej*, tłum. E. Kopocz, Kraków 2006.
- Nowak A.J., *Osoba fakt i tajemnica*, Rzeszów 2010.
- Pogoda-Kołodziejak A., *Rola Kościoła w europejskim kryzysie pokoju według Josepha Ratzingera*, „Collectanea Theologica” 88 (2018) nr 2, s. 81–92.
- Ratzinger J., *Bóg wiary i Bóg filozofów*, *Opera omnia*, t. 3/1, tłum. J. Marecki, red. K. Góźdź, M. Górecka, Lublin 2021.
- Ratzinger J., *Kościół – znak wśród narodów*, *Opera omnia* VIII/2, tłum. W. Szymona, Lublin 2013.
- Ratzinger J., *Kościół pielgrzymująca wspólnota wiary*, tłum. W. Szymona, Kraków 2002.

- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2012, s. 526–606.
- Sobór Watykański II, Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2012, s. 193–208.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2012, s. 350–362.
- Sozańska E., *Rodzina jako środowisko wychowania w wartościach*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 23 (2014) 3, s. 39–51.
- Swartley W.M., *Covenant of peace*, Cambridge 2006.
- Szewc E., *Pokój Chrystusa*, w: *Teologia pokoju*, red. S.C. Napiórkowski, Niepokalanów 1988, s. 25–68.
- Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2, Kraków 1982.
- Św. Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*, tłum. P. Bełch, Londyn 1962–1986.
- Tatar M., *Duchowość pokoju w teologii Kardynała Basila Hume’a*, Warszawa 2013.
- Tatar M., *Elementy duchowości ekumenicznej*, Pelplin 2018.
- Tatar M., *Świętość ontyczna i struktura człowieka jako antropologiczne podstawy duchowości chrześcijańskiej*, „Scripturae Lumen” 6 (2014), s. 449–468.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, Lublin 1994.
- Zgromadzenie Ogólne ONZ Rezolucja 217/III 10.12.1948 Paryż, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, (dostęp 1.03.2023).

Biogram

Ks. Marek Tatatar – prezbiter diecezji radomskiej; prof. dr hab.; Prodziekan WT UKSW ds. Współpracy Międzynarodowej i Studiów Niestacjonarnych; Kierownik Katedry Mistyki Chrześcijańskiej UKSW; Lierownik Podyplomowych Studiów Kierownictwa Duchowego UKSW; Krajowy Duszpasterz Powołań przy Konferencji Episkopatu Polski; konsultant Komisji ds. Duchowieństwa Konferencji Episkopatu Polski; autor wielu publikacji i wystąpień z zakresu duchowości chrześcijańskiej w Polsce i poza jej granicami; przesłżrenie badawcze: duchowość chrześcijańska, mistyka, duchowość ontyczna, duchowość ekumeniczna. E-mail: m.tatar@uksw.edu.pl